

DEMONSTRERANDETS NORMALISERING?

MAGNUS WENNERHAG

År 2011 präglades av gatuprotester. I arabvärlden spelade massiva gatuprotester en viktig roll när ett antal diktaturer föll. I etablerade demokratier som Grekland och Spanien hölls omfattande demonstrationer mot nedskärningarna i spåren av eurokrisen. I USA protesterade medborgare under parollen "Occupy Wall Street" mot växande ekonomiska klyftor och finanssektorns makt över ekonomi och politik. Och i Tyskland tvingades regeringen Merkel till en helomvändning i kärnkraftsfrågan efter omfattande protester i spåren av Fukushima-katastrofen.

Men i Sverige tycks det ha varit avsevärt tystare på gatorna. Massdemonstrationer har man fått läsa om på utrikessidorna. Så brukar även den gängse bilden av protester vara i Sverige: gatuprotester sker nere på kontinenten, men här hemma bedriver vi politik i förhandlingsrum eller under plenumdebatter.

Ser man till forskningsfronten blir denna föreställning om svenskens demonstrationsobenägenhet svår att bekräfta. Inom forskningen om politiskt deltagande har man under senare år visat att alltfler medborgare i en rad västeuropeiska länder någon gång har demonstrerat. Sverige är inget undantag från denna utveckling. Tvärtom är Sverige ett av de länder där andelen som demonstrerat någon gång ökat mest sedan 1980-talets början. Enligt World Values Survey (WVS) ökade exempelvis åren 1982-2006 andelen svenskar som minst någon gång under livet hade demonstrerat, från 15 till 31 procent (<http://www.worldvaluessurvey.org>). Förvisso är denna andel något lägre än i länder som Frankrike, Italien och Spanien, som i WVS:s undersökning från mitten av 00-talet alla låg runt 36-37 procent. Men Sverige ligger ändå på samma nivå som Tyskland, och mycket högre än i Storbritannien där enbart 17 procent någon gång har demonstrerat.

Ser man däremot på *hur ofta* medborgarna demonstrerar, pekar statistiken från andra undersökningar på att andelen som har demonstrerat ett givet år är något lägre i Sverige. European Social Survey-undersökningarna (ESS) 2002-2010 visar att mellan 5 och 8 procent av svenskarna hade demonstrerat under det gångna året. Motsvarande siffror för Frankrike var 12-17 procent, Spanien 16-34 procent, Italien runt 11 procent, Tyskland 7-11 procent och Storbritannien bara 2-4 procent. Det är alltså relativt många svenskar som någon gång har demonstrerat, men andelen som har gjort det under ett givet år är något lägre. Svensken drar sig alltså inte för att demonstrera, men gör det inte lika ofta som i vissa länder på kontinenten.

Men vem är då den typiske demonstranten i Sverige? Vilka slags demonstrationer går hon eller han med i? Och är det medborgarnas politiska värderingar eller deras sociala bakgrund som främst påverkar deras benägenhet att demonstrera?

I senare års Riks-SOM-undersökningar har det regelmässigt ställts frågor om man under det senaste året har demonstrerat. Detta gör det möjligt att undersöka vilka grupper i Sverige som är mer benägna att demonstrera än andra, både avseende social bakgrund och politiska värderingar. Samtidigt kan dessa data ge en bild av hur demonstrerandet och genomsnittsdemonstranten har förändrats över tid.

I 2011 års Riks-SOM-undersökning ställdes dessutom ett antal frågor om huruvida man hade deltagit i några mer specifika demonstrationer eller politiska manifestationer av demonstrationskaraktär. För första gången i Sverige undersöktes om man under det gångna året hade deltagit i en första maj-demonstration, en Prideparad eller en anti-rasistisk demonstration. Detta gör det möjligt att få en skarpare bild av vad som döljer sig bakom den mer allmänna frågan om demonstrationsdeltagande, men även att se hur dessa manifestationers deltagare skiljer sig åt.

Demonstrerandets normalisering

Inom forskningen om politiskt deltagande har den ökade protestbenägenheten inom västliga demokratier beskrivits som en demonstrerandets ”normalisering” (Van Aelst & Walgrave 2001), en normalisering i två olika bemärkelser: Dels att gatuprotester blivit allt mer accepterade som ”normala” sätt att framföra krav och politiska åsikter i den pågående samhällsdebatten. Dels att de som i dag demonstrerar i större utsträckning än förr avspeglar befolkningens allmänna sociala sammansättning.

Medborgarnas ökade benägenhet att demonstrera har ofta satts i samband med den politiska radikaliseringsvåg som nådde sin höjdpunkt år 1968 men som kom att påverka politiken även åren därefter. Om det tidigare främst hade varit arbetarrörelsen som använde gatuprotester för att åstadkomma samhällsförändringar kom i och med 1960-talets radikaliseringsvåg även andra grupper att demonstrera: studenter, fredsgrupper, feminister, miljöaktivister och andra grupper som betraktats som ”nya sociala rörelser”. Även om uppsvinget i demonstrationsaktiviteter initialt hade sin bas bland universitetsutbildade yngre män (March & Kaase 1979), har den internationella forskningen pekat på att demonstranterna sedan 1980-talet alltmer kommit att motsvara den genomsnittliga befolkningen i sociala avseenden, och därigenom har ”normaliserats”. I dag demonstrerar kvinnor lika mycket som män, och åldersspridningen har blivit jämnare. Dock brukar gruppen högutbildade fortfarande ses som något överrepresenterade bland dem som demonstrerar. (Van Aelst & Walgrave 2001)

Gatuprotesternas ”dubbla normalisering” har inte bara bidragit till att demonstrationer alltmer ses som ett legitimt sätt att påverka samhällsutvecklingen, utan även att de bejakas som ett uttryck för att medborgarna aktivt deltar i samhällsdebatten. Ofta ses den ökade benägenheten att demonstrera som del i en större förändring av medborgarnas politiska engagemang och ett uttryck för att representativa demokratiska system fått större inslag av deltagardemokratiska påverkansformer. I en tid då de politiska partierna förlorat alltfler medlemmar har man samtidigt kunnat se att

medborgarna sökt nya vägar för att påverka politik och samhällsutveckling, bland annat genom att demonstrera (Norris 2002).

En aspekt av demonstrerandets normalisering är att alltfler grupper och organisationer kommit att se gatuprotesten som ett sätt att påverka debatt och samhällsutveckling. Denna pluralism kan illustreras med några framträdande svenska exempel från senare årtionden: i maj 1982 deltog runt 100 000 personer i en fredsmarsch i Göteborg, den 4 oktober 1983 runt 75 000 personer i näringslivets demonstration mot löntagarfonder i Stockholm, i juni 2001 demonstrerade runt 50 000 personer i samband med EU-toppmötet i Göteborg och den 15 februari 2003 protesterade troligen minst 100 000 personer mot det planerade Irakkriget i demonstrationer som hölls i 40 olika städer i landet.¹ Under senare år har vi även sett nya former av stora gatumanifestationer som många gånger attraherat tiotusentals deltagare, såsom HBTQ-rörelsens prideparader eller de så kallade Jesus-marscher som sedan ett par år tillbaka har arrangerats i Stockholm av kyrkliga samfund.

Det finns samtidigt mycket som talar för att det ökade demonstrerandet sedan 1960-talets slut – åtminstone under en tid – berodde på att även arbetarrörelsens traditionella förstamajfirande blev mer välbesökt. Ser man till de siffror som finns över antalet deltagare i de tre storstäderna visar de att förstamajtågen börjar bli allt glesare redan under 1940-talet, en utveckling som fortsätter kommande årtionden. Men mot slutet av 1960-talet skjuter förstamaj-deltagandet åter i höjden för att nå sin höjdpunkt åren kring 1980 och därefter sakta minska. Enligt Socialdemokraternas egna beräkningar deltog 1980 så många som 850 000 personer runt om i landet i partiets förstamajfirande, vilket exempelvis kan jämföras med de 350 000 personer som rapporterades delta 1998.

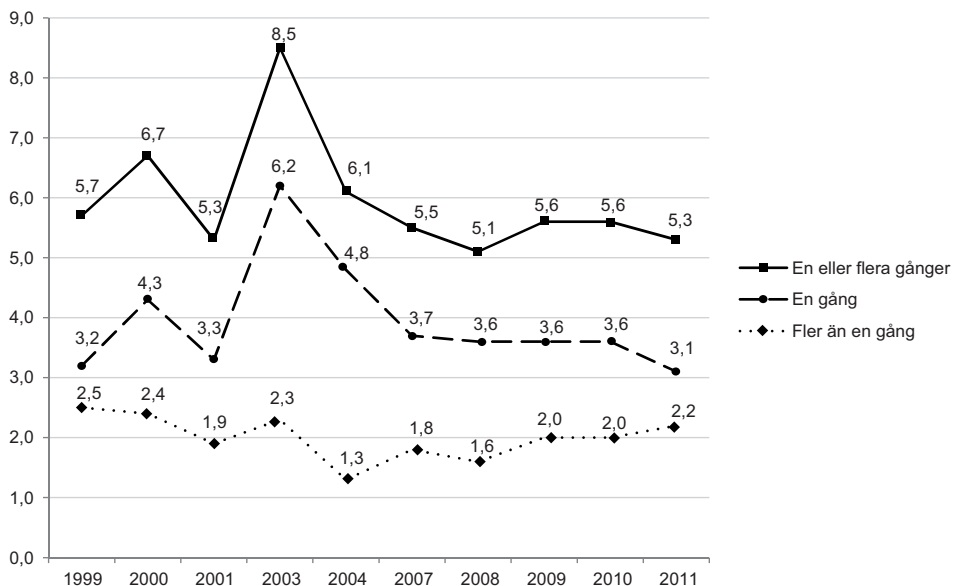
Trots att förstamajfirandet upplevde ett uppsving under några årtionden måste man samtidigt konstatera att andelen svenskar som någon gång demonstrerat har fortsatt att öka även sedan 1980-talets början, då antalet medborgare som årligen samlades under de röda fanorna sakteliga började minska. Frågan är då vilken roll som förstamajfirandet spelar i dag, jämfört med andra demonstrationer. Vi ska återkomma till detta, men först ska vi i huvudsak rikta blicken mot hur svenskens allmänna demonstrationsdeltagande har utvecklats mellan åren 1999 och 2011.

Det svenska demonstrerandets utveckling

Sedan 1999 har det i Riks-SOM-undersökningarna frågats om man under det senaste året har deltagit i en demonstration, samt om det har rört sig om en eller flera gånger.² Dessa data ger en bra översikt över hur demonstrerandet har utvecklats över tid i Sverige de senaste dryga tio åren. I figur 1 framgår att andelen demonstrerande svenskar har varit relativt konstant från år till år och oftast pendlat mellan 5 och 6 procent. Det år som avviker mest är 2003, då hela 8,5 procent sade sig ha demonstrerat. Mycket talar för att denna ökning framför allt beror på de demonstrationer som anordnades i en rad städer i Sverige (och över hela världen) i protest mot det

då planerade Irak-kriget. Att det troligtvis är denna protestdag som bidrog till att öka det allmänna deltagandet antyds även av detta års relativt stora andel ”engångsdemonstranter”, det vill säga dem som under året bara deltagit i en demonstration. Andelen som under 2003 hade demonstrerat ett flertal gånger avviker inte heller nämnvärt från övriga undersökta år. Överlag är andelen ”flergångsdemonstranter” relativt konstant, mellan 1,3 och 2,5 procent under hela perioden. Sammantaget tyder detta på att det allmänna demonstrationsdeltagandet ibland påverkas av tillfälliga mobiliseringar kring särskilt uppmärksammade frågor samt att tillskottet av nya demonstranter främst utgörs av medborgare som annars inte skulle demonstrera.

Figur 1 Andelen svenskar som uppger att de demonstrerat 1999-2011 (procent)

Källa: Riks-SOM-undersökningar 1999-2011.

Utifrån dessa data kan man även undersöka om benägenheten att demonstrera skiljer sig mellan olika sociala grupper och åsiktsgrupper, samt ifall dessa eventuella skillnader har förändrats över tid. I tabell 1 visas hur stor andel som har demonstrerat under det senaste året, bland en rad olika grupper.

Tabell 1 Andelen som har demonstrerat under det senaste året, inom olika sociala och åsiktsmässiga grupper, perioden 1999-2011 (procent)

	1999	2000	2001	2003	2004	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Kön</i>										
Kvinna	6	6	6	10	7	6	5	6	5	5
Man	6	8	5	7	5	5	5	6	6	5
<i>Ålder</i>										
16-29 år	8	11	11	10	8	11	9	11	10	11
30-49 år	7	6	4	9	4	5	4	5	6	6
50-64 år	5	7	5	8	8	5	5	5	5	4
65-85 år	2	4	2	6	6	3	3	3	3	3
<i>Uppväxtland</i>										
Sverige	6	6	5	8	6	5	5	5	5	5
Annat land	9	12	11	15	10	12	9	10	11	10
<i>Utbildning</i>										
Grundnivå/obligatorisk	5	5	4	6	6	6	3	3	3	3
Mellanivå	6	8	6	9	6	3	5	5	5	5
Universitet/högskola	6	7	5	10	6	8	7	8	8	7
<i>Bostadsort</i>										
Ren landsbygd	4	4	4	7	3	5	4	4	3	3
Mindre tätort	4	5	4	7	7	5	3	4	4	3
Stad/större tätort	7	8	6	8	6	5	6	6	6	5
De tre storstäderna	7	8	9	13	8	10	8	9	10	10
<i>Subjektiv klass: nuvarande hem</i>										
Arbetsarbete	6	8	6	10	8	7	6	6	6	6
Jordbrukarbete	6	5	5	5	2	0	2	6	4	1
Tjänstemannabete/Högrelärande	5	7	4	8	5	5	5	6	6	5
Företagsarbete	4	5	6	6	4	4	2	5	4	4
<i>Partisympati</i>										
Vänsterpartiet	13	12	11	20	21	19	18	18	21	23
Socialdemokraterna	4	7	6	9	6	6	6	6	6	7
Centerpartiet	4	3	3	7	1	5	3	2	4	2
Folkpartiet	5	3	3	4	2	2	5	3	3	3
Moderaterna	4	4	3	4	2	2	2	2	2	1
Kristdemokraterna	5	3	4	2	3	3	4	3	2	3
Miljöpartiet	11	11	4	18	17	9	6	11	12	8
Sverigedemokraterna	--	--	--	--	--	5	4	4	2	2
Feministiskt Initiativ	--	--	--	--	--	--	--	12	30	31
Piratpartiet	--	--	--	--	--	--	--	5	9	14
Annat parti	5	16	3	9	7	15	5	8	10	16

Forts.

Tabell 1 Forts.

	1999	2000	2001	2003	2004	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Placering på vänster-högerskalan</i>										
Klart till vänster	17	23	14	26	26	18	17	19	20	19
Något till vänster	6	8	7	13	9	7	6	7	8	8
Varken till vänster eller till höger	4	4	4	7	4	4	3	4	4	3
Något till höger	3	4	3	4	3	2	2	3	2	2
Klart till höger	3	7	2	3	2	3	2	1	2	2
<i>Förtroende för regeringen</i>										
Mycket stort förtroende	15	18	13	18	14	5	8	3	3	3
Ganska stort förtroende	9	7	6	9	9	4	3	4	4	3
Varken stort eller litet förtroende	4	6	3	9	4	5	3	5	6	7
Ganska litet förtroende	5	7	7	7	7	8	7	9	12	7
Mycket litet förtroende	5	7	4	8	4	8	9	12	11	11
<i>Förtroende för politiska partier</i>										
Mycket stort förtroende	16	18	8	15	8	5	22	14	8	9
Ganska stort förtroende	10	11	9	14	10	7	8	7	7	7
Varken stort eller litet förtroende	5	5	5	7	6	5	5	5	5	5
Ganska litet förtroende	4	7	5	6	5	5	5	5	5	4
Mycket litet förtroende	7	9	4	11	6	8	4	5	6	5
<i>Nöjd med hur demokratin fungerar i Sverige</i>										
Mycket nöjd	10	8	--	11	8	7	7	7	5	5
Ganska nöjd	5	6	--	8	6	5	5	5	5	5
Inte särskilt nöjd	6	7	--	8	7	6	5	7	7	6
Inte alls nöjd	6	10	--	14	6	11	5	10	10	10
<i>Medlemskap i organisation</i>										
Politiskt parti	18	19	12	25	21	20	19	19	19	22
Miljöorganisation	12	7	9	23	15	11	9	20	17	17
Samtliga	5,7	6,7	5,3	8,5	6,1	5,5	5,1	5,6	5,6	5,3

Kommentar: Procentbasen i tabellen utgörs av alla personer som i de aktuella delundersökningarna av Riks-SOM har svarat på frågan om man under de senaste 12 månaderna har deltagit i en demonstration. För en beskrivning av de typer av frågebatterier som de enskilda årens frågor har ingått i, se not 2.

När det gäller benägenheten att demonstrera framkommer några övergripande mönster. Överlag är kvinnor och män ungefär lika benägna att demonstrera. Mellan andra grupper går det däremot att se vissa skillnader: yngre har en större benägenhet att demonstrera än äldre, universitetsutbildade en större benägenhet än de som inte har studerat vid universitet, och andelen som har demonstrerat är större bland storstadsbor och övriga stadsbor än bland dem som bor på landsbygden

eller i mindre tätorter. En sådan social sammansättning ligger väl i linje med vad som tidigare visats utmärka aktivister inom samtida sociala rörelser (se exempelvis Wennerhag 2008). Inom sådan typ av aktivism har andelen utlandsfödda ofta inte skiljt sig från befolkningen i övrigt (ibid.), men våra data visar att demonstrationsbenägenheten är något större bland utlandsfödda svenskar än bland de som är födda i Sverige. Forskningen om nya sociala rörelser har även betonat att aktivister ofta tillhör medelklassen (jämför Eder 1995). Bland demonstranterna i Riks-SOM ser vi ett något annorlunda mönster. Här är andelen demonstranter störst bland arbetare, men samtidigt är denna andel inte avsevärt större än bland tjänstemän eller högre tjänstemän.

Det finns alltså skillnader mellan sociala grupper men dessa är oftast mindre än skillnader som har sin grund i värderingar och ideologiska övertygelser. Detta är tydligt när det gäller partisympatier: andelen som har demonstrerat är mycket högre bland Vänsterpartiets sympatisörer än bland övriga partiers sympatisörer, men även bland miljöpartister och socialdemokrater är andelen demonstranter högre än hos befolkningen överlag. Och ser man till de som sympatiserar med Feministiskt initiativ och Piratpartiet – det vill säga partier som finns utanför riksdagen – har dessa också en mycket större benägenhet att demonstrera. Samma sak gäller överlag de som placerar sig till vänster på vänster-högerskalan.

När det gäller den övergripande inställningen till det politiska systemet och demokratin framträder dock en mer komplex bild. Andelen som har demonstrerat är större bland de som har ett stort förtroende för politiska partier än bland dem som har litet förtroende för dessa. När det gäller förtroende för regeringen och för hur demokratin fungerar i Sverige sker det dock en förändring under perioden 1999-2011. I början av perioden är benägenheten att demonstrera större bland dem med högt förtroende för regeringen och bland dem som är nöjda med hur demokratin fungerar, i slutet av perioden är förhållandet det omvända. Detta bör ses i ljuset av att regeringen under denna period gick från att vara socialdemokratisk till att vara borgerlig – förändringen återspeglar alltså den större demonstrationsbenägenheten bland dem som är vänster eller sympatiserar med röd-gröna politiska partier. Samtidigt kan det noteras att regeringsskiftet i sig varken har inneburit att det protesteras mer eller mindre. Den förändring man ser är snarare att demonstrationsbenägenheten minskar bland dem som sympatiserar med borgerliga partier men ökar bland Vänsterpartisympatisörer.

Det tycks alltså vara svårt att se deltagandet i gatuprotester som ett uttryck för "politisk alienation" (jämför Oskarson 2011). Jämfört med genomsnittsmedborgaren har den typiske demonstranten högre förtroende för de politiska partierna och är i större utsträckning med i politiska partier eller miljöorganisationer. Demonstrerandet kan därför knappast ses som ett uttryck för missnöje med demokratin eller det politiska systemet i sig. Snarare uttrycker det ett missnöje med den politik som förs av dem som för tillfället sitter vid makten.

Synen på demokratin tycks dock spela roll, fast då avseende vilket demokratiideal man ansluter sig till. I inledningen diskuterades att det ökade deltagandet i demonstrationer har setts som ett uttryck för att deltagardemokratiska påverkansformer blivit mer centrala i västliga demokratier. Att benägenheten att demonstrera även går att koppla till förekomst av deltagardemokratiska värderingar framgår av våra data. I Riks-SOM 2010 frågades om man anslöt sig till ett synsätt som var ”deltagardemokratiskt” – att man betonar medborgarnas aktiva deltagande i det politiska livet även mellan valen (genom folkomröstningar, aktivism eller demonstrationer) – eller ”valdemokratiskt”, som i stället betonar valhandlingen som det principiellt viktigaste sättet att påverka politiken. Det visade sig att 12 procent av ”deltagardemokraterna” hade demonstrerat under det senaste året, medan bara 3 procent av ”valdemokraterna” hade gjort det. Demonstrationsdeltagare har alltså oftare – men inte alltid – ett deltagardemokratiskt synsätt.

Vilka av dessa sociala och ideologiska faktorer är då mest betydelsefulla för benägenheten att demonstrera? Denna fråga kan besvaras genom att vi genomför en binär logistisk regressionsanalys. En sådan analys gör det möjligt att se vilka faktorer som spelar störst roll för att man ska delta eller inte delta i en demonstration. Analysen gör det även möjligt att se i vilken utsträckning en viss social eller värderingsmässig egenskap gör det mer eller mindre sannolikt att man har demonstrerat (vilket i tabell 2 kan utläsas i de kolumner som anger så kallade oddskvoter för olika grupper). För att kunna se om det skett en förändring över tid har jag valt att undersöka åren 1999 och 2011, två år med en snarlik andel demonstranter.

I tabell 2 framgår att den faktor som inverkar mest på benägenheten att demonstrera är medlemskap i politiskt parti. Det är för både 1999 och 2011 ungefär sex gånger mer sannolikt att en partimedlem har demonstrerat än att en icke-medlem har gjort detta. För båda åren gäller även att sannolikheten för att man ska demonstrera minskar när åldern ökar.

När det gäller ideologiska ställningstaganden är det under båda åren vänsterorientering som starkast ökar sannolikheten att man ska demonstrera, men samtidigt minskar betydelsen av detta över tid. År 1999 är det nästan sju gånger mer sannolikt att man ska demonstrera om man har vänstersympatier, men år 2011 är det enbart 3,6 gånger mer sannolikt. I stället ökar mellan de båda åren betydelsen av att sympatisera med Vänsterpartiet, vilket gör det 3,3 gånger mer sannolikt att demonstrera jämfört om man sympatiserar med partier andra än Socialdemokraterna och Miljöpartiet.

De sociala faktorerna påverkar inte demonstrationsbenägenheten i lika stor utsträckning som de ideologiska, men i båda regressionerna leder lägre ålder till en högre sannolikhet att man ska demonstrera (ett samband som dessutom är starkare 2011). Samma sak gäller ifall man bor i en storstad, stad eller större tätort, jämfört med om man bor på landsbygden, men denna skillnad är något mindre år 2011. En social faktor där sannolikheten för att man ska demonstrera däremot har ökat mellan 1999 och 2011 är om man är född utomlands.

Tabell 2 Inverkan av social bakgrund och politiska värderingar på benägenheten att demonstrera. Binär logistisk regression för 1999 och 2011

	Riks-SOM 1999			Riks-SOM 2011		
	b	Standardfel	Oddsquot	b	Standardfel	Oddsquot
<i>Kön (ref. kat = man)</i>						
Kvinna	-0,21	0,30	0,81	-0,02	0,17	0,98
<i>Ålder (ref. kat = 16-29 år)</i>						
30-49 år	-0,36	0,36	0,70	-0,70 **	0,23	0,50
50-64 år	-0,63	0,41	0,53	-1,17 ***	0,25	0,31
65-85 år	-1,85 **	0,70	0,16	-1,43 ***	0,30	0,24
Universitetsutbildning	0,21	0,35	1,23	0,38 †	0,20	1,46
<i>Subjektiv klass: nuvarande hem (ref. kat = arbetarhem)</i>						
Tjänstemanna- / högre tjänstemannahem	-0,18	0,36	0,83	-0,13	0,20	0,88
Företagarhem	0,03	0,58	1,03	0,17	0,38	1,18
<i>Bostadsort (ref. kat = ren landsbygd)</i>						
Mindre tätort	0,12	0,61	1,13	0,18	0,39	1,20
Stad eller större tätort	1,01 †	0,52	2,75	0,60 †	0,34	1,82
Stockholm, Göteborg och Malmö	1,20 *	0,58	3,30	1,07 **	0,36	2,91
Ej uppvuxen i Sverige	0,56	0,50	1,75	0,92 ***	0,25	2,50
<i>Position på höger-vänsterskala (ref. kat = höger)</i>						
Vänster	1,88 **	0,59	6,55	1,29 ***	0,36	3,61
Mitten	0,89 †	0,51	2,44	0,28	0,35	1,33
<i>Partisympati (ref. kat = ej nämnda partier)</i>						
Vänsterpartiet	-0,25	0,53	0,78	1,21 **	0,35	3,35
Socialdemokraterna	-1,01 †	0,53	0,36	0,27	0,31	1,30
Miljöpartiet	0,36	0,57	1,43	0,12	0,34	1,13
<i>Organisationsmedlemskap</i>						
Politiskt parti	1,82 ***	0,39	6,17	1,77 ***	0,23	5,85
Miljöorganisation	0,39	0,51	1,48	0,85 **	0,26	2,34
<i>Högt förtroende (ref. kat = lägre förtroende samt varken högt eller lågt förtroende)</i>						
Regeringen	0,80 *	0,36	2,22	-0,73 **	0,23	0,48
De politiska partierna	0,15	0,37	1,16	0,61 **	0,21	1,84
Nöjd med demokratin i Sverige	-0,63 †	0,32	0,53	-0,06	0,22	0,95
Konstant	-4,00 ***	0,69	0,02	-4,01 ***	0,46	0,02
Antalet observationer	1033			3311		
Nagelkerkes pseudo-R2	0,201			0,271		

Kommentar: Analysmetoden är binär logistisk regression. För en rad av de variabler som analyseras har svarsalternativen på en rad frågor slagits samman. När det gäller position på höger-vänsterskalan består variabeln "Vänster" av svarsalternativen "Klart till vänster" och "Något

till vänster", "Mitten" av "Varken till vänster eller höger" samt "Höger" av "Något till höger" och "Klart till höger". När det gäller organisationsmedlemskap består variablerna "Politiskt parti" och "Miljöorganisation" av följande svarsalternativ på frågan "Är du medlem i någon typ av förening/organisation?": "Ja" och "Ja, och jag har någon typ av uppdrag". När det gäller högt förtroende består variablerna "Regeringen" och "De politiska partierna" av följande svarsalternativ på frågan "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?": "Mycket stort förtroende" och "Ganska stort förtroende". När det gäller variabeln "Nöjd med demokratin" består den av följande svarsalternativ på frågan "På det hela taget, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?": "Mycket nöjd" och "Ganska nöjd". Det värde för oddskvot som anges i tabellen visar hur stor sannolikheten är att någon som tillhör den aktuella gruppen ska demonstrera, i jämförelse med den referenskategori som anges. Värdet 1 innebär att det inte finns någon skillnad i sannolikhet, värden mindre än 1 innebär att sannolikheten blir lägre och värden större än 1 att sannolikheten blir högre. Exempelvis betyder oddskvoten för åldersgruppen 65-85 år på 0,24 (för år 2011) att denna åldersgrupp bara har en fjärdedel så stor benägenhet att demonstrera som referenskategori, det vill säga åldersgruppen 16-29 år. I analysen har de som uppgett att deras nuvarande hem är ett jordbrukarhem exkluderats, eftersom de som uppgav detta och samtidigt hade demonstrerat var extremt få (två individer år 1999 och en individ år 2011) och sådana låga värden leder till svårtolkade resultat. De skillnader som är signifikanta markeras enligt följande: † för signifikans på 10 procents nivå, * för 5 procents nivå, ** för 1 procents nivå och *** för 0,1 procents nivå.

Denna analys visar att medlemskap i politiska partier eller miljöorganisationer, ideologisk vänsterorientering och högt förtroende för politiska partier gör det mer sannolikt att man ska demonstrera, det vill säga faktorer som har att göra med politiska värderingar samt politiskt engagemang och förtroende. De sociala faktorer som påverkar är främst att man är ung, bor i en storstad eller är född i ett annat land än Sverige. Överlag har dessutom de politiska eller ideologiska faktorernas betydelse ökat i betydelse för benägenheten att demonstrera mellan åren 1999 och 2011, medan betydelsen av sociala bakgrundsfaktorer är relativt stabil.³

Den internationella forskningens tes om demonstrerandets "normalisering" blir därmed svår att bekräfta utifrån analysen av svenska data från perioden 1999-2011. Snarare pekar analysen på att betydelsen av social bakgrund är relativt konstant över tid. Däremot minskar betydelsen av enskilda sociala faktorer (bostadsort), medan betydelsen av andra ökar (framför allt ålder och huruvida man är född i Sverige).

Tesen om demonstrerandets normalisering har främst avsett sociala bakgrundsfaktorer och inte politiska eller ideologiska faktorer, men man skulle naturligtvis kunna fråga sig ifall en motsvarande normalisering avseende dessa faktorer har skett. Men utifrån denna analys av svenska data blir det ännu svårare att tala om en normalisering av demonstrationsdeltagandet när det gäller politiskt engagemang och ideologiska ställningstaganden. Under den undersökta perioden ökar tvärtom betydelsen av politiska eller ideologiska faktorer. Även om betydelsen av enskilda faktorer minskar är fortfarande huvuddelen av dem som demonstrerar vänster och aktiva inom politiska partier.

Man bör samtidigt betona att denna analys handlar om olika gruppers *benägenhet* att demonstrera. Även om utlandsfödda svenskar och medborgare mellan 16 och 29 år är mer benägna att demonstrera, utgör dessa grupper bara 16 respektive 32

procent av de som demonstrerade år 2011. Och även om Vänsterpartisympatisörer är mycket mer benägna att demonstrera än andra, var andelen vänsterpartister bland dem som demonstrerade under 2011 enbart 23 procent. Detta kan jämföras med att 35 procent av demonstranterna sympatiserade med Socialdemokraterna, 19 procent med Miljöpartiet och 18 procent med något av riksdagens övriga partier.

Statistiken över den årliga andelen demonstranter bekräftar också det andra slag av normalisering av demonstrerandet som hävdats inom forskningen, i bemärkelsen att denna form av politiskt deltagande har blivit ett bestående inslag i det politiska livet. Som framgick av diagram 1 är andelen som har demonstrerat under ett givet år relativt konstant över tid. Undantaget är de år då det förekommit enstaka demonstrationer som har mobiliserat ett exceptionellt antal demonstranter, ofta i anslutning till transnationella kampanjer. Detta visar att demonstrationsdeltagandet i dagens Sverige inte främst avspeglar tillfälliga radikaliseringsperioder, utan att det snarare bör betraktas som en konstant del av ett pågående politiskt samtal. Att en stor del av medborgarna anser att demonstrationer är ett legitimt sätt att påverka visar om inte annat två frågor i 2001 års SOM-undersökning. Enligt dessa framgick å ena sidan att enbart 8 procent av medborgarna anser att det inte är berättigat med demonstrationer, å andra sidan att en stor andel som inte själva hade demonstrerat under de senaste 2-3 åren ändå skulle kunna tänka sig att göra det (33 procent).

Första maj, prideparader och anti-rasistiska demonstrationer

För att ytterligare förstå varför vissa ideologiska ställningstaganden har en så stor betydelse för demonstrationsbenägenheten måste man även se till vilka slags demonstrationer som medborgarna deltar i. Det finns god anledning att anta att de flesta inte demonstrerar främst för att uttrycka sitt stöd för demonstrationen som politisk deltagandeform, utan för att påverka konkreta politiska debatter eller beslutsprocesser och för att uttrycka en specifik åsikt.

Det har inom både internationell och svensk forskning varit sällsynt med undersökningar i vilka medborgarna tillfrågas om *vilken typ* av demonstrationer som de har deltagit i. Därför har det varit svårt att kunna se vilket slags demonstrerande som har dolt sig bakom svaren på frågan om man under det senaste året har deltagit i en demonstration – och i vilken mån deltagarna i dessa olika manifestationer skiljer sig åt.

I 2011 års Riks-SOM ställdes därför även frågan om man under det senaste året hade deltagit i en förstamaj-demonstration, en prideparad eller en anti-rasistisk demonstration. Som tidigare diskuterats talar mycket för att förstamaj-demonstrationerna åtminstone för några decennier sedan hade en viktig betydelse i Sverige för demonstrationsdeltagandets allmänna uppsving. Frågan är om denna årligen återkommande manifestation även i dag spelar en stor roll för det allmänna demonstrationsdeltagandet.

Ifall första maj här står för arbetarrörelsens traditionella demonstrationsdag, står anti-rasistiska demonstrationer för det slags protester som vanligen associeras med

de nya sociala rörelser som vunnit terräng sedan 1960-talets slut. Prideparader är lite svårare att kategorisera. När de uppkom i USA under 1970-talet var de tydligt politiska och stod i opposition mot både majoritetssamhället och dess politiska företrädare. Även om detta fortfarande är fallet i många länder har de svenska prideparaderna med tiden fått stöd av allt fler politiska partier och de ses i dag kanske mindre som uttryckligt politiska och mer som manifestationer med festivalkaraktär. Men samtidigt vore det fel att inte betrakta denna manifestation som politisk: fortfarande handlar HBTQ-rörelsens mobiliseringar om att vinna erkännande och uppnå lika rättigheter, i en fråga som av andra grupper fortfarande anses vara kontroversiell.

I tabell 3 visas hur stor andel som under det senaste året hade deltagit i någon av dessa politiska manifestationer eller i någon demonstration överlag, bland en rad olika sociala eller åsiktsmässigt betingade grupper.

Tabell 3 Andelen som under det senaste året har demonstrerat i olika typer av demonstrationer, inom olika sociala och åsiktsmässiga grupper (procent)

	Demonstrationer överlag	Första maj	Pride-parad	Anti-rasistisk demonstration
<i>Kön</i>				
Kvinna	5,4	2,9	1,8	2,6
Man	5,0	3,5	1,2	2,5
<i>Ålder</i>				
16-29 år	10,8	2,7	1,9	6,2
30-49 år	5,6	3,0	2,1	2,1
50-64 år	4,1	4,1	1,1	2,5
65-85 år	2,7	2,7	1,1	1,0
<i>Utbildning</i>				
Grundnivå/obligatorisk	3,1	3,3	1,8	1,1
Mellannivå	4,8	2,3	0,8	1,8
Universitet/högskola	6,9	3,4	2,1	4,4
<i>Subjektiv klass: Nuvarande hem</i>				
Arbetsarhem	5,6	4,1	1,1	2,2
Jordbrukarhem	0,7	0,0	0,0	0,0
Tjänstemannahem	5,7	2,8	1,9	3,5
Högre tjänstemannahem	4,0	1,5	0,8	2,6
Företagarhem	4,2	2,2	1,8	2,7
<i>Bostadsort</i>				
Ren landsbygd	2,6	1,1	0,4	1,1
Mindre tätort	3,2	2,0	0,5	0,8
Stad/större tätort	5,3	3,5	1,4	2,8
De tre storstäderna	10,2	5,1	4,1	5,9

Forts.

Tabell 3 Forts.

	Demonstrationer överlag	Första maj	Pride-parad	Anti-rasistisk demonstration
<i>Uppväxtland</i>				
Sverige	4,8	2,5	1,4	2,4
Annat land	10,4	7,6	2,1	5,5
<i>Partisympati</i>				
Vänsterpartiet	22,7	16,2	5,8	14,5
Socialdemokraterna	6,8	5,4	1,0	2,6
Centerpartiet	2,2	1,5	0,7	0,0
Folkpartiet	3,2	1,1	1,1	2,1
Moderaterna	1,3	0,4	1,3	0,5
Kristdemokraterna	3,3	1,2	0,0	1,2
Miljöpartiet	8,4	3,0	2,4	4,7
Sverigedemokraterna	2,3	0,7	0,7	0,0
Feministiskt Initiativ	30,8	0,0	25,0	25,0
Piratpartiet	14,3	0,0	0,0	0,0
Annat parti	15,6	16,7	4,2	12,5
<i>Placering på vänster-högerskalan</i>				
Klart till vänster	18,8	14,9	4,3	12,5
Något till vänster	8,2	3,9	1,4	3,6
Varken till vänster eller till höger	2,9	1,8	1,0	0,8
Något till höger	2,0	0,6	0,8	0,8
Klart till höger	1,6	0,6	1,8	0,3
<i>Förtroende för regeringen</i>				
Mycket stort förtroende	3,4	1,5	1,5	1,5
Ganska stort förtroende	2,7	1,0	1,3	1,2
Varken stort eller litet förtroende	6,5	3,4	1,2	2,7
Ganska litet förtroende	7,3	4,9	1,2	3,9
Mycket litet förtroende	10,7	9,3	3,1	6,2
<i>Medlemskap i organisation</i>				
Politiskt parti	21,8	17,4	3,2	11,0
Miljöorganisation	16,6	6,0	4,7	10,1
Invandrarorganisation	21,4	18,2	4,5	9,1
<i>Uppdrag inom organisation</i>				
Facklig organisation	5,6	4,4	1,5	3,1
Samtliga	5,3	3,2	1,5	2,6

Kommentar: För statistiken över deltagande i *demonstrationer överlag* utgörs procentbasen i tabellen av alla personer som i hela Riks-SOM 2011 svarade på frågan om man under de senaste 12 månaderna hade deltagit i en demonstration. Procentbasen för statistiken över deltagande i förstamaj-demonstrationer, prideparader och anti-rasistiska demonstrationer utgörs av alla personer som i två av delundersökningarna i Riks-SOM 2011 svarade på en fråga om huruvida man under de senaste 12 månaderna hade deltagit i någon av dessa typer av manifestationer. Frågorna ingick i ett frågebatteri där en rad olika årligen återkommande högtider och andra begivenheter omnämndes.

För att få ett svar på frågan om förstamaj-demonstrationernas betydelse i dag kan man jämföra de 3,2 procent som hade deltagit i en sådan med de 5,3 procent som hade deltagit i en demonstration överlag. Alltså hade mer än hälften av de som hade demonstrerat under det gångna året också deltagit i ett förstamajtåg. Första maj tycks fortfarande inta en särställning bland svenska demonstrationer. Men även andelen som har demonstrerat i en anti-rasistisk demonstration (2,6 procent) är relativt stor i förhållande till andelen som överlag har demonstrerat. Andelen som hade deltagit i en prideparad är dock något lägre (1,5 procent).

Om man jämför den sociala och ideologiska sammansättningen hos dem som deltar i dessa manifestationer utmärker sig första maj-demonstrationerna gentemot de andra två genom att i större utsträckning attrahera äldre, lågutbildade, män, utlandsfödda svenskar, medlemmar i invandrarorganisationer, dem som identifierar sig som arbetare samt dem som bor i mindre tätorter. När det gäller anti-rasistiska demonstrationer utmärker de sig gentemot de två andra manifestationerna genom att i större utsträckning attrahera universitetsutbildade och yngre. Prideparaderna skiljer sig mot de två övriga typerna genom att även attrahera deltagare från andra delar av det politiska spektret än vänstern. Även om andelen deltagare i prideparader är som störst bland dem som anser sig vara ”klart till vänster” (4,3 procent), är den även relativt stor bland dem som anser sig vara ”klart till höger” (1,8 procent).

Ställer man deltagarna i dessa olika typer av demonstrationer i förhållande till dem som har demonstrerat överlag, blir det tydligt att förstamaj-demonstranterna i många sociala avseenden har en mer jämn spridning mellan olika grupper än vad som är fallet med dem som har demonstrerat överlag. I förhållande till tesen om demonstrerandets normalisering blir det därmed intressant att konstatera att förstamaj-firandet, åtminstone i Sverige, tycks bidra till att genomsnittsdemonstranten trots allt ligger hyfsat nära befolkningsgenomsnittet i sociala avseenden, i synnerhet när det gäller sådana faktorer som rör social klass, utbildning, ålder och bostadsort. När det gäller deltagarna i prideparader och anti-rasistiska demonstrationer är förhållandet snarare det motsatta.

Slutsats

I detta kapitel har jag utifrån SOM-undersökningarnas data från 1999-2011 undersökt hur svenskarnas demonstrationsbenägenhet har förändrats och huruvida vissa grupper av medborgare är mer benägna att demonstrera än andra.

I motsats till vad många tror demonstrerar svenskarna mer i dag än för femtio år sedan. Denna utveckling avviker inte heller från andra länder i Europa. Den andel på mellan 5 och 8 procent av medborgarna som under de senaste 12 månaderna har deltagit i en demonstration placerar Sverige i en mittenposition bland västeuropeiska länder.

Det som också framkommit är att andelen som någon gång har demonstrerat är relativt stabil över tid. De år då deltagandet ökar markant – som år 2003 när 8,5

procent demonstrerade – är det främst andelen engångsdemonstranter som ökar, vilket troligtvis beror på enskilda mobiliseringar. Men i övrigt har demonstrerandet etablerat sig som ett permanent inslag i det demokratiska samtalet, som en stor andel av medborgarna åtminstone någon gång har ägnat sig åt och som en stor andel skulle kunna tänka sig att göra. Den internationella forskningens tes om demonstrerandet normalisering bekräftas alltså av svenska data, åtminstone i denna terms ena bemärkelse.

Däremot går det inte att utifrån SOM-undersökningarnas data från 1999-2011 visa att det har skett en normalisering i den andra bemärkelse som forskningen beskriver, det vill säga att sociala faktorer allt mindre skulle påverka benägenheten att demonstrera. Om demonstrationsdeltagandet vore fullständigt normaliserat i denna bemärkelse, skulle alla, oberoende av social bakgrund, ha lika stor benägenhet att demonstrera. Men så är inte fallet. Kön och social klass saknar visserligen i stort sett betydelse för benägenheten att demonstrera, men ålder, utbildningsnivå och bostadsort spelar däremot in. Analysen visar dessutom att enskilda sociala bakgrundsfaktorer har fått ökad betydelse under den undersökta perioden, främst ålder och uppväxt utomlands.

Samma sak gäller politiska och ideologiska faktorer. Fortfarande är de som står till vänster och är aktiva i politiska partier mer benägna att demonstrera än andra. Under den undersökta perioden har dessutom betydelsen av politiska värderingar och övertygelser ökat, medan den sociala bakgrundens betydelse har varit konstant.

Noter

- ¹ Siffrorna bygger på det antal deltagare som rapporterades i dagspressen dagen eller dagarna efter demonstrationerna.
- ² Frågan ställdes dock inte 2002 och 2005-2006. För de år som frågan ställdes, har den oftast förekommit i ett batteri av frågor som gällde deltagande i olika fritidsaktiviteter, där man kunnat specificera hur ofta man deltagit i dessa (årsvis, halvårsvis, kvartalsvis, månatligen eller veckovis). Undantaget är 2003-2004, då frågan i stället ställdes i ett frågebatteri om olika former av politiskt deltagande, där man kunde ange att man deltagit en eller flera gånger under de senaste 12 månaderna.
- ³ Genom att göra separata binära logistiska regressionsanalyser för sociala faktorer (kön, ålder, utbildning, subjektiv klass, bostadsort och uppväxtland) respektive politiska/ideologiska faktorer (vänster-högerposition, partisynpaty, medlemskap i politiskt parti eller miljöorganisation, förtroende för regering och politiska partier samt tillfredsställelse med demokratin i Sverige) för åren 1999 och 2011 har jag undersökt hur stor betydelse dessa olika faktorer har för sannolikheten att man ska demonstrera, utifrån det R^2 -värde som de olika modellerna har gett. Som framgår i tabell 2 var det sammantagna R^2 -värdet 0,201 för år 1999. För

sociala faktorer var R^2 0,063 detta år, för politiska/ideologiska faktorer 0,141. För 2011 var det sammantagna R^2 -värdet 0,271, för sociala faktorer 0,072 och för politiska/ideologiska faktorer 0,213. Samma typ av analys gjordes även för åren 2000 och 2007-2008, och resultaten styrker att förändringen mellan 1999 och 2011 är del i en övergripande trend som består i att de sociala faktorernas betydelse är relativt konstant medan de politiska/ideologiska faktorernas betydelse ökar över tid, för sannolikheten att man ska demonstrera.

Referenser

- Eder K (1995). "Does social class matter in the study of social movements?: A theory of middle-class radicalism", i Louis Maheu (red.), *Social movements and social classes: The future of collective action*. London: Sage.
- March A & Kaase M (1979). "Background of political action", i Barnes S H & Kaase M (red.), *Political action: Mass participation in five Western democracies*. London: Sage.
- Norris P (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press.
- Oskarson M (2010). "Det (o)jämliga politiska medborgarskapet: Politisk alienation vs politisk integration", i Holmberg S, Weibull L & Oscarsson H (red.), *Lycksalighetens ö: Fyrtioen kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2010*. Göteborg: SOM-institutet.
- Van Aelst P & Walgrave S (2001). "Who is that (wo)man in the street? From the normalisation of protest to the normalisation of the protester". *European Journal of Political Research*, vol. 39, nr 4, s. 461-486.
- Wennerhag M (2008). *Global rörelse: Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- <http://www.worldvaluessurvey.org/> Se "Online Data Analysis".